

Kehitysmaiden köyhyys – ylivoimainen haaste myös medialle?

Emeritusprofessori Tatu Vanhasen mukaan geneisissä kulkeutuva älykkyys selittää sen, miksi toiset maat ovat rikkaita ja toiset köyhiä. Vanhanen on tutkinut asiaa vuosikymmeniä, mutta vasta viime vuonna Helsingin Sanomien Kuukausiliite nosti hänen teoriasensa valokeilaan, koska hän on istuvan pääministerin isä.

Vanhasen teorialat tuomittiin uutisjutuissa rivien välissä ja mielipideaineistossa suoraan: köyhien maiden köyhyyttä ei voi selittää sillä, että niiden ihmiset olisivat meitä valkoisia tyhmempiä. Sehän olisi rotuoppia.

Mutta mistä köyhien maiden köyhyys sitten johtuu? Hyvin harvoin, jos koskaan, muistan lukeneeni valtalehdistä juttuja, jotka vastaisivat tähän kysymykseen. Vaikka Tatu Vanhasen teorialat esitettiin varsin kielteisessä ja kriittisessä valossa, kyseessä oli ensimmäinen kerta pitkään aikaan, kun isolle yleisölle tarjottiin minkäänlaista selitystä maailman epätasa-arvoon. Media tuomitsi Vanhasen teorialat, mutta ei vaivautunut – nytkään – selittämään, mistä köyhien maiden köyhyys oikeasti johtuu. Ja koska journalismi ei katso asiakseen selittää siirtomaahistorian vaikutusta köyhien maiden historiaan eikä maailmantalouden ja ylikansallisten talousmekanismien epäoikeudenmukaisuuksia, se ei tule jättäneeksi köyhien maiden köyhyydelle muuta selitystä kuin, että maat ovat köyhiä *luonnostaan*.

Vaikka Suomi on historiansa aikana ollut ensin osa Ruotsia ja sitten osa Venäjää, Suomi ei koskaan ole ollut siirtomaa samassa mielessä kuin useimmat nykyiset niin sanotut kolmannen maailman maat. Ruotsi ja Venäjä antoivat Suomen sisäisen talouden kehittyä. Huolimatta kolmesta 1900-luvun sodastaan ja kylmän sodan tasapainoilusta Neuvostoliiton naapurissa, Suomen valtio on koko olemassaolonsa ajan voinut suhteellisen vapaasti itse määrittellä talous- ja sosiaalipolitiikkansa suuret linjat, ja tulokset ovat olleet kansainvälisesti katsoen loistavia. Suomi on ollut oman onnensa seppä. Useimmille maailman valtioille tämä ei ole ollut mahdollista.

Suomen oma historia, jossa maa on voinut tehdä itseään koskevia päätöksiä, heijastuu tapaamme nähdä kolmas maailma: maat ovat köyhiä, koska niiden hallitukset ovat tehneet epäviisaita talouspoliittisia päätöksiä.

Taustat jäävät usein pimentoon

Harvoilla entisillä siirtomailla on kuitenkin ollut yhtä suuri vapaus päättää kohtalostaan kuin Suomella, ja tämän epäitsenäisyyden häivyttäminen uutisoinnissa hämärtää todellisuutta. Otan esimerkin Argentiinasta.

Argentiinan ulkomaanvelkakierre sai alkunsa sotilasdiktatuurin vuosina 1976–1983. Mittavat lainat päätyivät aseisiin ja diktatuurin eliitin pankkitileille. Vaikka ihmisoikeusrikkomuksista kantautui tietoa ulkomaillekin, kansainväliset pankit eivät empineet antaa luottoa Argentiinalle, koska öljykriisin synnyttämät valtavat rahavarannot piti saada tuottamaan korkoa. Ulkomainen painostus sai diktatuuria seuranneen Alfonsinin siviilihallituksen ottamaan kontolleen diktatuurin aikaiset velat.

Paisuva ulkomaanvelka pakotti Argentiinan valtion ottamaan lainaa Kansainväliseltä valuuttarahastolta IMF:ltä, minkä vuoksi Argentiinan täytyi noudattaa IMF:n suosittamaa talouspolitiikkaa. Valtionyhtiöitä yksityistettiin, mutta koska myös Venäjä oli samaan aikaan myymässä valtionyhtiöitään, elettiin ostajan markkinoilla ja Argentiina joutui myymään valtionyhtiönsä alihintaan ulkomaisille sijoittajille.

Inflaation hillitsemiseksi IMF suositti peson kytkemistä dollariin kiinteällä vaihtokurssilla. Koska peso oli yliarvostettu eikä valtio uusliberalismin oppien mukaisesti suojellut kotimaista tuotantoa, yrittäjät huomasivat pian, ettei Argentiinassa kannattanut tuottaa juuri mitään. Edullisempaa oli ostaa tavarat maailmanmarkkinoilta, ja työttömyys paheni entisestään.

Argentiinan talousihmettä ylistettiin – tuottivathan yksityistetyn yhtiöt voittoa ulkomaisille omistajilleen. Valuuttakurssi oli sidottu dollariin, mutta korot olivat korkeammat kuin Yhdysvalloissa, ja niinpä Argentiinan valtionvelka oli tuottava ja varma sijoituskohte. Maahan virtasi rahaa.

Kun Argentiina lopulta ajautui peruuttamattomasti talouskriisiin vuoden 2001 lopulla, historiaa ei uutisoinnissa juuri käsitelty. Ulkomaanvelan alkuperää ei pengottu, vaikka hyvällä syyllä olisi voinut kysyä, millä oikeudella ulkomaiset pankit myönsivät lainoja ihmisoikeuksia polkevalle diktatuurille. Argentiina oli 1990-luvulla IMF:n mallioppilas. Talouskriisi viimeistäänkin

osoitti IMF:n oppien olleen huonoja, mutta tähänkään uutisoinnissa ei puuttu. Kriisi oli Argentiinan oma kriisi.

Köyhien maiden köyhyden ja talouskriisien taustalla on vastaavia historioita kuin Argentiinan tapauksessa. Taustoista kertovaa kirjallisuutta ja asiaan perehtyneitä tutkijoita on paljon, mutta jostain syystä lehdissä ei tästä näkökulmasta kirjoiteta. Maiden kriisit näyttävät maiden sisäisinä kriiseinä, vaikka niiden taustalla olisi minkälaisia ylikansallisen talouden intressejä.

Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvallat on tehnyt neljästi hyökännyt asevoimillaan Latinalaisen Amerikan maan kimppuun. Dominikaanisessa tasavallassa 1965, Grenadassa 1983, Panamassa 1989 ja Haitissa 1994. Chilen vallankaappauksessa 1973 keskustiedustelupalvelulla CIA:lla oli sormensa pelissä, Kuuba on edelleen taloussaarrossa, ja Yhdysvallat on monella tavalla sotilaallisesti läsnä Latinalaisessa Amerikassa.

Mikään näistä asioista ei ole uutinen. Silti mikä tahansa poliittinen uutinen Etelä-Amerikasta, joka jättää Yhdysvaltojen olemassaolon mainitsematta, tekee vääryyttä todellisuudelle. Historia on osoittanut, että mikä tahansa Etelä-Amerikan maa, joka on yrittänyt noudattaa talouspolitiikkaa, jossa valtiolla on vahva rooli, tai itseään hyödyttävää protektionismia, on joutunut kauppapoliitikassaan vaikeuksiin ja poliittisen tai suoranaisen sotilaallisen painostuksen kohteeksi. Koska tämä uhka on edelleenkin olemassa, Etelä-Amerikan valtioita ei voi tarkastella suvereenina poliittisina toimijoina, jotka olisivat vain itse vastuussa tekemistään linjanvedoista.

Politiikka on erotettu taloudesta

Journalismissa talous, ulkomaat ja politiikka ovat erotettu omaksi osastoikseen. Talous tarkoittaa yritystaloutta ja on kirjoitettu yritys näkökulmasta. Koska talousosasto on jo olemassa, ulkomaan- ja politiikansivuilla vältetään ottamasta talousnäkökulmaa asioihin. Tämän vuoksi taloutta ei lehdistössä tarkastella sosiaalisesta tai poliittisesta näkökulmasta, mikä olisi välttämätöntä, jotta ulkomaiden poliittiset tapahtumat voisi selittää ymmärrettävästi.

Irakin sodan uutisointi havainnollistaa politiikan ja talouden kytkemisen vierastamista. Sota oli sekä öljy- että asevarusteluun ja tarjoaa toisaalta tilaisuuden päästä vanhoista pommeista ja ohjuksista eroon, jolloin syntyy tarvetta uusille. Saddam Husseinin Irakissa öljyvarat olivat kansallisia, ja niiden ei-kansallista-

minen tarjosi öljy-yhtiöille suuret tulot. Lisäksi Bushin perheellä on kytköksiä sekä öljy- että aseellisuuteen. Nämä taloudelliset syyt olivat eivät voineet olla vaikuttamatta sodan taustalla, mutta media vierasti tämän johtopäätöksen tekemistä ja keskittyi raportoimaan – vaikkakin etäisyyttä ottaen – siitä, miten Yhdysvaltain hallinto sotaan lähtöä perusteli.

Kongossa on mittavat kulta-, kupari- ja tantaalivarat. Maata ravisuttaneet sisällissodat ovat olennaisesti sotia näiden resurssien hallinnasta. Kun joku ryhmittymä saa kaivokset haltuunsa ja voi alkaa myymään luonnonvaroja ylikansallisille kaivosyhtiöille, naapurimaassa on jo toinen sissipäällikkö keräämässä kapinalle rahoitusta. Ja kierre jatkuu. Ulkomaansivuilla Kongon sodat näyttävät vain heimosotina. Ulkomaantoimittajat kun kertovat ulkomaista eivätkä taloudesta.

Toimittajan tehtävä on myös tulkita

Uskoakseni lehdistö ei halua lähteä tulkitsemaan taloudellisten syiden vaikutusta sotiin sen vuoksi, että se olisi tulkintaa. Siis kaukana siitä objektiivisen journalismin ihanteesta, jossa vain raportoidaan tapahtumista ja valtionpäämiesten sanomisista, ja oletetaan, että ihmiset voivat historian- ja maailmanpolitiikan tuntemuksensa ansiosta itse tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä.

Miksi-kysymykseen vastaaminen on hankalaa, ja miksi-kysymys on uutisgenren vastainen. Mutta myös se, että historian taustalla olevat taloudelliset intressit jätetään kertomatta, on vahvasti ideologinen valinta. Jos kaikki asioita työksensä seuraavat toimittajat eivät näitä tulkintoja jaksata tai osaa tehdä, kuinka voisi kuvitella, että muilla elämänaloilla työskentelevät ihmiset siihen jaksaisivat ryhtyä? Internetin aikakaudella kaikilla on suhteellisen helppo pääsy informaation lähteille, mikä tekee kaikista potentiaalisia toimittajia. Tällöin toimittajan tehtäväksi ei voi jäädä pelkkä informaation tuottaminen, vaan hänen täytyisi pystyä myös selittämään informaatiotulvaa.

Voi olla, että kukaan ulkomaantoimittaja ei oikeasti ajattele, että köyhät maat ovat itse ainoita syyppäitä köyhyyteensä tai että taloudellisilla intresseillä ei olisi vaikutusta historian kulkuun. Mutta niin kauan kuin ulkomaanjutuissa ei kerrota kansainvälisen talouden epätasa-arvosta ja ylikansallisten talousinstitutioiden mahdista, jutut tulevat väittäneeksi, että köyhien maiden köyhyys johtuu pelkästään niiden hallitusten vääristä päätöksistä. Tai että maat ovat köyhiä luonnostaan.

Journalismia tehdään monesti kovassa kiireessä, ja maailman tapahtumat halutaan saada tuoreeltaan lehteen. En ole vaatimassa, että jokaista ulkomaanjuttua varten pitäisi tehdä taustatutkimusta väitöskirjan tai gradun verran. Mutta niissä tapauksissa, joissa syvälliseen tulkintaan ja maailmantalouden kiemuroiden selittämiseen tarjoutuu tilaisuus, tuo tilaisuus pitäisi hyödyntää. Ongelma on, että ”objektiivisen journalismin” ihanteet karsastavat tulkintojen tekemistä. Vaikka toimittajalla olisi koherentti näkemys kriisin syistä ja kokonaistilasta, hän mieluummin pitäytyy faktojen tasolla. Mutta todellisuudelle tekee hallaa myös väittää, että asiat ovat pelkkää pintaa ja pinnan alla ei tapahdu mitään.

Niin kauan kuin media ei kunnolla puutu maailmantalouden rakenteeseen ja talouden vaikutukseen politiikkaan, nostan hattua Tatu Vanhaselle. Onhan hän ainoa tutkija, jonka teoria maailman köyhyyden syistä on pitkään aikaan onnistunut herättämään median huomiota.

Antti Kivimäki on Vihreän Langan toimittaja